



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)

Dral, W.J.

Citation

Dral, W. J. (2016, October 5). *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/43440> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dral, W.J.

Title: Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim 1693-1746

Issue Date: 2016-10-05

2 De eerste stap van een succesvolle loopbaan

2.1 De Republiek in de periode 1702-1727

Het jaar 1702 is in de geschiedenis van de Republiek een belangrijk jaar. Op 19 maart overleed op Hampton Court koning-stadhouder Willem III. Zes dagen na zijn dood verscheen de raadpensionaris van Holland, Anthonie Heinsius, in de Staten-Generaal om aan de andere gewesten mee te delen dat Holland de functie van stadhouder vacant zou laten. Hiermee ging het gewest in tegen de uitdrukkelijke wens van de overleden vorst om de Friese stadhouder, Johan Willem Friso, aan te wijzen als zijn opvolger.

In Holland verliep de overgang vrij probleemloos met slechts een minimum aan betrokkenheid van het volk, met een gedeeltelijke herverdeling en een grotere spreiding van macht en invloed als gevolg. In verscheidene steden waren er vroedschapverkiezingen en kwamen de regenten van de 'Ware Vrijheid', die sinds 1672 waren buitengesloten, weer op het pluche. Net als in 1650-1651 gaven de Staten de magistraatskeuze weer aan de steden. Uiteraard probeerden personen uit de kring van Willem III zoveel mogelijk invloed te behouden. Heinsius, Dijkvelt, Odijk, Bentinck en Keppel steunden een voorstel om prins George van Denemarken, de prins-gemaal van koningin Anne van Engeland, als stadhouder te benoemen. De meerderheid van de Amsterdamse regenten onder leiding van Corver en Huydecoper verwierp dit idee.¹ In de andere gewesten verliep de overgang naar een stadhouderloos tijdperk minder rustig.

In Zeeland begonnen in april 1702 op Tholen de onlusten. De oproeren breidden zich uit naar andere delen van het gewest zoals Goes en Middelburg. In dit gewest was de haat tegen Nassau-Odiijk, de representant van Oranje als Eerste Edele, zo groot dat deze er met zijn gunstelingen zo snel mogelijk werd uitgewerkt. Hij werd ook geweerd uit de vergadering van de Staten-Generaal.² In het gewest was Daniel Fannius, een zoon van een vertrouweling van De Witt, de drijvende kracht achter de rebellie.³

Nog moeilijker beheersbaar waren de gebeurtenissen in Gelderland. Evenals de Staten van Utrecht en Overijssel hadden die van Gelderland niet gedraald met het afschaffen van de regeringsregle-

¹ Israel, *The Dutch Republic*, 961.

² Odijk had echter een verklaring van de Staten van Zeeland weten te krijgen dat hij ook na de dood van de prins de functie van representant kon blijven vervullen. De Staten-Generaal oordeelden echter dat de Staten van Zeeland die verklaring nooit hadden mogen afgeven en weerden hem in 1704 uit de vergadering. Zie Bruggeman, *Nassau*, 159; Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 304-305.

³ Van der Bijl, *Idee en Interest*, 47.

menten⁴ die Willem III had opgelegd toen deze gewesten in 1674-5 weer in de Unie werden opgenomen. Men wilde terug naar de tijd vóór 1672 met haar eigen benoemingsrechten voor de stedelijke ambten. Jarenlang werd het bestuur in Gelderland verlamd door de strijd tussen de zittende regenten (Oude Plooi, door Oranje aangesteld) en de regenten die veranderingen nastreefden (Nieuwe Plooi). Pas in 1717 wisten de regenten (meest) van de Oude Plooi het heft weer in handen te krijgen.

Aangezien de meeste gewesten kozen zonder stadhouder verder te gaan, kwam de leiding van de Republiek weer te liggen bij Holland en meer concreet bij de al sedert 1689 zittende raadpensionaris van Holland, Anthonie Heinsius, die tot zijn dood in 1720 in functie bleef.

Men was in binnen- en buitenland benieuwd wie hem toen zou opvolgen. Er waren twee prominente kandidaten voor die post, namelijk de financieel deskundige Rotterdamse pensionaris Isaäk van Hoornbeeck (1655-1727) en de secretaris van de Raad van State Simon van Slingelandt (1664-1736).⁵ De als lastig bekend staande Van Slingelandt⁶ wilde een voortzetting van een actieve buitenlandse politiek zoals Heinsius die had gevoerd. Amsterdam onder leiding van burgemeester Van Bambeeck en de Hollandse Ridderschap waren tegen zo'n actief buitenlands beleid. Zij steunden Van Hoornbeeck, die een non-interventie politiek voorstond.⁷ Van Hoornbeeck was een uitgesproken tegenstander van de stadhouderlijke regeringsvorm.⁸ En dat kwam de Amsterdammers ook niet slecht uit. Van Hoornbeeck kreeg in de Staten van Holland de voorkeur boven Van Slingelandt en werd de opvolger van Heinsius.

Behalve dat Van Slingelandt en Van Hoornbeeck verschillende visies op het buitenlands beleid hadden, lagen beide heren elkaar ook niet zo. Van Hoornbeeck raadpleegde de secretaris van de Raad van State niet graag.⁹ De invloedrijke thesaurier-generaal, Jacob Hop, koos noch voor Van Hoornbeeck, noch voor Van Slingelandt. Het resultaat was dat de voornaamste ministers wel heel gescheiden optrokken.¹⁰ Maar de heren waren wel eensgezind toen het ging om de vraag of de Republiek zou moeten toetreden tot het verdrag van Hannover dat in 1725 was gesloten door Engeland, Frankrijk en Pruisen als reactie op de toenadering tussen Spanje en Oostenrijk. Van Hoornbeeck, Van Slingelandt en de griffier van de Staten-Generaal, Fagel, zetten daartoe druk op de Staten-Generaal.¹¹ En dat moest ook wel, want in de jaren twintig speelden drie kwesties die het leiderschap van de Hol-

4 Rogier, 'De Ware Vrijheid als oligarchie', 203. Met de invoering van een regeringsreglement kreeg Willem III het recht om raden, burgemeesters, schepenen, landdrosten, schouten, gemeenslieden, secretarissen en andere functionarissen te benoemen zonder kennis te nemen van enigerlei voordracht of aanbeveling.

5 Israel, *The Dutch Republic*, 988.

6 Van Ditzhuyzen, 'Simon van Slingelandt', 96-97. Van Slingelandt liet na het overlijden van Coenraad Burgh bij Heinsius doorschemeren graag thesaurier-generaal te willen worden. Hij had Burgh tijdens diens ziekte ook al vervangen. Van Slingelandt verwachtte dan ook tot de opvolger van Burgh benoemd te worden. Hij stuurde een sollicitatiebrief naar de koning-stadhouder Willem III, maar dat haalde weinig uit. Van Slingelandt werd gepasseerd ten faveure van Jacob Hop. Knevel, *Haagse bureau*, 68. Volgens Knevel was Van Slingelandt zelfs voor zeventiende eeuwse begrippen rijkelijk laat met zijn sollicitatie.

7 Veenendaal jr., 'De Republiek', 30; Israel, *The Dutch Republic*, 988-989.

8 Bruggeman, *Nassau*, 185.

9 Van Rappard, *Briefwisseling*, 171-172, Simon van Slingelandt aan Sicco van Goslinga, 24 februari 1725, 171 n.2; Aalbers, *De Republiek*, 190. Aalbers beschrijft hier ook de onderlinge verhoudingen tussen Van Hoornbeeck, Van Slingelandt, Fagel en de thesaurier-generaal Hop. Wellicht beperkte Van Hoornbeeck het contact met Van Slingelandt, omdat die over een sterke persoonlijkheid beschikte! De houding van de secretaris van de Raad van State was uiterst koel tegenover de raadpensionaris. Hij was vaak kritisch over het optreden van Van Hoornbeeck en liet zich nogal geringschattend over hem uit.

10 Aalbers, *De Republiek*, 191.

11 Van der Veen, *Een Spaanse Groninger*, 282. De Republiek werd uitgenodigd toe te treden. Dat gebeurde in 1726.

landse regenten onder druk zetten. Dat was allereerst de toenemende internationale spanning, ten tweede het opkomend Orangisme en ten derde het voortschrijdend verval van de handel en daaraan gekoppeld het tekort aan geld.¹²

2.2 Spaanse Successieoorlog

Met de dood van Karel II van Spanje in 1700 brak internationaal een spannende periode aan met betrekking tot de Spaanse successie. Deze laatste Spaans-Habsburgse vorst had in zijn testament de tweede kleinzoon van Lodewijk XIV, Filips van Anjou, tot universeel erfgenaam benoemd. Andere Europese mogendheden zagen hierin de kans op een ongewenste Frans-Spaanse concentratie van macht. In 1701 waren Franse troepen op verzoek van de Spaanse regering de Zuidelijke Nederlanden binnengekomen en hadden er de Barrièresteden bezet. De Staatse garnizoenen van deze steden hadden zich noodgedwongen teruggetrokken. Voor Groot-Brittannië, de Republiek, maar ook voor Oostenrijk en het opkomende Pruisen was dit een ongunstige ontwikkeling. In september 1701 slooten de keizer, Engeland en de Republiek de zogenaamde Grote Alliantie met als doel het verkrijgen van een redelijk en rechtvaardig deel van de erfenis van Karel II voor de Habsburgers.

Twee maanden na het overlijden van Willem III brak de Spaanse Successieoorlog uit. Groot-Brittannië, de Republiek, Oostenrijk en Pruisen verklaarden de oorlog aan Frankrijk. De oorlogsverklaring was een directe bedreiging voor de Republiek, omdat de Barrière haar verdedigende waarde tegen Frankrijk had verloren. De Staten-Generaal werden gedwongen de omvang van het leger op te voeren. In 1708 werd een recordhoogte van 119.000 man bereikt – dit was in vredetijd 40.000 man – tegenover 70.000 man Britse troepen.¹³ Om deze inspanningen te kunnen financieren stegen de uitgaven tot ongekende hoogte. Ook ter zee moest de Republiek met de wapenwedloop mee. Tijdens het bewind van Willem III was met Groot-Brittannië in 1689 een verhouding afgesproken bij gecombineerde acties ter zee. Die verhouding was vijf Britse tegenover drie Nederlandse schepen. Om deze militaire inspanningen te kunnen leveren leenden de gewestelijke staten grote bedragen van de bevolking door het uitgeven van obligaties.¹⁴

Gedurende de oorlog kostte het de Republiek steeds meer moeite de oorlogsinspanning op peil te houden. De Britse oorlogsinspanning zowel te land als ter zee was groter dan ooit. Op maritiem gebied werd de kloof tussen beide bondgenoten ook steeds groter.¹⁵ De handel op Frankrijk, Spanje en Spaans-Amerikaanse markten leed enorm onder de oorlog. In 1704 zetten de Staten-Generaal hun handelsembargo tegen Frankrijk stop en gingen na overleg met Lodewijk XIV over tot een gedeeltelijke hervatting van de Frans-Nederlandse handel. In 1706 werd een aantal militaire en maritieme successen behaald. Tot 1710 probeerde Lodewijk XIV de coalitie open te breken door in het geheim onderhandelingen met de Republiek te openen. Hij was daarbij bereid geweest verregaande concessies te doen. De Republiek durfde een separate vrede met de Fransen echter niet aan. De regen-

¹² Israel, *The Dutch Republic*, 990.

¹³ Israel, *The Dutch Republic*, 971. De Republiek leverde tijdens deze oorlog de grootste en langdurigste militaire en logistieke inspanning uit haar geschiedenis. Tegen het einde van de oorlog was het aantal militairen opgelopen tot 130.000. Zie Aalbers, *De Republiek*, 2.

¹⁴ De Vries en Van der Woude, *Nederland*, 149.

¹⁵ Israel, *The Dutch Republic*, 971.

ten waren beducht voor de reactie van de bondgenoten en koesterden een groot wantrouwen tegen Lodewijk. De Republiek liet zo een kans op een gunstige vrede lopen. Na een regeringswisseling in Groot-Brittannië in 1710 wendde de Franse koning zich tot de nieuwe Britse regering. Tijdens de vredesonderhandelingen in Utrecht in 1713 kwamen de onderhandelaars van de Republiek er achter dat de nieuwe Britse regering met Frankrijk reeds in oktober 1711 een geheime overeenkomst had gesloten.¹⁶ Hierin kreeg Groot-Brittannië Menorca en Gibraltar. De Staatse diplomatie had dit niet of onvoldoende zien aankomen.¹⁷

In de voorwaarden voor vrede kwam Groot-Brittannië het best weg. De Republiek kwam er bekaaid van af dan ze gedacht had. Opper Gelre en Orange werd de Republiek niet toegewezen. Ze kreeg alleen Venlo en dezelfde handelsvoordelen op Spaans Amerika als Engeland, uitgezonderd het *asiento*.¹⁸ Dit was het monopolie om slaven te mogen leveren aan de Spaanse kolonien in Zuid Amerika. Engeland kreeg dit monopolie voor 30 jaar. De staat was financieel uitgeput. In het uiteindelijke doel, de Spaanse successie niet in Franse handen te laten verdwijnen, slaagde de coalitie slechts ten dele. Filips V bleef wel zitten, maar zou geen aanspraak mogen maken op de Franse troon.

2.3 De politiek van de Republiek in het teken van het tekort aan financiën

Vóór het tekenen van de vrede van Utrecht gingen de Staten-Generaal al over tot het afdanken van een groot gedeelte van de troepen. De schuld van Holland – financieel gezien toch het belangrijkste gewest – was gedurende de jaren in de periode 1688-1713 bijna verdubbeld van 160 miljoen naar 310 miljoen gulden.¹⁹ De militaire uitgaven werden aanzienlijk teruggebracht om de enorme druk op de financiën te verminderen. De staatsschuld was gedurende de oorlog dermate opgelopen dat men in 1715 de uitbetalingskantoren tijdelijk sloot, omdat er geen geld was om de rente te voldoen.²⁰ Er zat voldoende geld onder de mensen, maar het belastingstelsel was verouderd; men was dus toe aan een herziening van het belastingstelsel. Mannen als de secretaris van de Raad van State Simon van Slingelandt en de Overijsselse edelman Adolf Hendrik van Rechteren van Almelo initieerden een speciale vergadering van alle gewestelijke staten om tot hervormingen te komen. In 1716-1717 vond deze Tweede Grote Vergadering plaats. Aan de Generaliteitsrekenkamer werd gevraagd om ‘considerationen en advis omtrent de punten van menage, welke soo tot verligtinge vant Comptoir Generael, als bij de Collegien ter Admiral(itei)t gevonden en gepractiseert sullen cunnen’.²¹ Een concept van dit

¹⁶ Onnekink, ‘Duysame vrede’, 53.

¹⁷ Zie over de Vrede van Utrecht Onnekink, ‘Een generale, goede en duysame vrede’, 49-67.

¹⁸ *Asiento* is het monopolie om slaven te mogen leveren aan Spaanse koloniën in Zuid Amerika. De Engelsen kregen dit voor 30 jaar.

¹⁹ Fritschy, ‘The Poor’, 43; Dormans, *Het tekort*, 80-81. Zie tevens over de schuldenlast van Holland en in het bijzonder het Zuidertkwartier: Liesker, ‘Tot zinkens toe bezwaard’, 151-160.

²⁰ Het deed de reputatie van de Republiek in het buitenland geen goed. De Staatse gezant in Engeland schreef naar aanleiding van de sluiting van de Uniekantoren aan raadpensionaris Heinsius: ‘... de Republic is in een slechte staet en dat weet men buitenslands maer al te wel. Het lang gesloten houde van het comptoir generael veroorsaekt een ongelofelijk discredit in de geest van alle menschen’. Veenendaal jr., *Briefwisseling*, deel XVII, 486, Van Wassenae-Duvenvoirde aan Heinsius, 26 november 1715.

²¹ NL-HaNA, Arch. GRK, 82, Missive van Anthony van der Heim aan de Tweede Grote Vergadering 2 maart 1717 houdende een voorstel ter vermindering van de kosten van het comptoir-generaal en de colleges der admiraliteit, f. 297v-f. 303r.



Afb. 7 Simon van Slingelandt (1664-1736) secretaris van de Raad van State (1690-1725), thesaurier-generaal van de Unie (1725-1727) en raadpensionaris van Holland (1727-1736). Gravure door Jacobus Houbraken naar een schilderij van Philip van Dijk, ca. 1750. (Iconografisch Bureau, Den Haag).

stuk is terug te vinden in het archief van Van der Heim.²² Later zullen we op de inhoud van de voorstellen van de Generaliteitsrekenkamer nader ingaan. Van de adviezen zou weinig tot niets worden overgenomen. Ook de ideeën van Van Slingelandt met betrekking tot staatkundige hervormingen haalden het niet. De wil om hervormingen door te voeren was er onvoldoende. Het enige concrete resultaat was dat het leger werd verkleind naar 34.000 man.

In de loop van de achttiende eeuw hebben de Staten van Holland verschillende rapporten opgesteld om de financiën te herstellen. Eén daarvan verscheen in 1721 van de hand van een commissie

²² NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 831, Missive van Anthonij van der Heim aan de Tweede Grote Vergadering van de Staten-Generaal van 2 maart 1717 houdende een voorstel ter vermindering van de kosten van het comptoir-generaal en de colleges ter admiraliteit, 1717, concept.

bestaande uit het lid van de Hollandse Ridderschap, Van Wassenauer van Starrenburg, de pensionaris van Haarlem Albert Fabricius, burgemeester van Leiden Isbrand de Bie, oud-burgemeester van Amsterdam Aegidius van den Bempden en Pieter Velthuijs, ordinaris gedeputeerde van Alkmaar, met twee Gecommitteerde Raden uit het Zuiderkwartier en twee uit het Noorderkwartier, niet afkomstig uit bovengenoemde steden.²³ Het rapport bevatte geen revolutionaire maatregelen en was ook niet erg concreet.²⁴ Men stelde onder andere voor om oude schulden af te lossen en domeinen te verkopen.

De preciaire financiële situatie van de Republiek had natuurlijk gevolgen voor de buitenlandse politiek. Initiatief kon van de Verenigde Provinciën nauwelijks meer verwacht worden. Door de omstandigheden gedwongen voerden zij zoveel mogelijk een politiek van afzijdigheid. Vrede en passieve neutraliteit, dus geen inmenging in Europese zaken. Men hoopte dat de handel zich hierdoor zou gaan herstellen en de gewesten financieel weer op krachten zouden kunnen komen. Geen allianties dus, ook geen defensieve. Regenten die zo'n politiek voorstonden wezen naar de Zwitsers en de republiek Venetië. Voorstanders van deze politiek wilden eigenlijk ook af van de Barrière. Het was immers bewezen dat het hebben daarvan de Republiek alleen maar in een oorlog mee kon slepen.²⁵ De buitenlandse politiek die door mensen als Van Slingelandt werd vormgegeven ging uit van de veiligheid van de Republiek, de Britse protestantse successie, het in toom houden van het Frankrijk onder Lodewijk XIV en het behoud van de Barrière in de Zuidelijke Nederlanden.²⁶ De alliantie tussen de keizer en Spanje, onder leiding van de van oorsprong Groningse edelman nu Spanjaard Ripperda,²⁷ betekende een dreigende verstoring van het Europese evenwicht. Engeland, Frankrijk en Pruisen besloten een tegenwicht te vormen en nodigden ook de Republiek uit deel te nemen. De Republiek was wel bereid partij te kiezen op voorwaarde dat in de Zuidelijke Nederlanden de Compagnie van Oostende werd aangepakt.

Sinds het einde van de Spaanse Successieoorlog waren er namelijk in de Zuidelijke Nederlanden initiatieven om koloniale handel op te zetten. De naar de Zuidelijke Nederlanden geëmigreerde Amsterdamse koopman J.P. Cloots zette een internationaal consortium op en rustte expedities uit naar Azië. De initiatieven werden gekanaliseerd met de oprichting van een monopoliecompagnie. De Generale Indische Compagnie was geboren. In de volksmond werd de compagnie naar de thuishaven, Oostende, genoemd. Zij kreeg op 20 juli 1723 octrooi met de bijbehorende privileges.²⁸ De Compagnie van Oostende verscheen in Azië als nieuwe concurrent. Dit tot grote ergernis van de VOC en de Engelse Oostindische Compagnie. Deze nieuwe compagnie beheerste in de jaren 1725-1728 de Europese theehandel met 58% van alle Europese invoer. Zowel in Engeland als de Republiek was men er op gebrand deze nieuwe handelsconcurrent te elimineren.²⁹

²³ NL-HaNA, Arch. Financie van Holland, 796, Besoignes financiën, 24 mei 1720-1721; Dormans, *Het tekort*, 85. In 1750 bracht de raadpensionaris Steyn een rapport uit waarin een weinig rooskleurig beeld werd geschetst van de financiële toestand van de Republiek. Zie Dormans, *Het tekort*, 90-100.

²⁴ Dormans, *Het tekort*, 85.

²⁵ Aalbers, *De Republiek*, 33.

²⁶ Aalbers, *De Republiek*, 47.

²⁷ Over hem bestaat een recente studie: Van der Veen, *Een Spaanse Groninger*.

²⁸ Everaert, 'Handel in de Zuidelijke Nederlanden', 196.

²⁹ Over de Compagnie van Oostende: Parmentier, *De holle compagnie*.

2.4 Opkomst van de Friese Nassaus

Zoals al eerder opgemerkt negeerden de meeste gewesten na de dood van Willem III diens wens om zijn Friese neef Johan Willem Friso te benoemen als stadhouder. De regenten vierden de herwonnen vrijheid. Friesland en Groningen (ook wel Stad en Lande genoemd) ondernamen pogingen om hun stadhouder meer invloed te verschaffen. Op hun voorstel werd na veel vijven en zessen besloten Johan Willem Friso te benoemen tot generaal van de infanterie op zijn twintigste verjaardag (1707). Met name Holland, Utrecht en Zeeland waren aanvankelijk fel tegen. De Prins van Oranje vergaarde roem als generaal en de druk nam toe om hem toe te laten tot de Raad van State waarop hij als stadhouder recht had. De onverwachte dood van de prins in 1711 gaf de antistadhouderlijke gewesten weer even lucht, maar de claims van de Oranjes werd opnieuw leven ingeblazen door de postume geboorte van Willem Carel Hendrik Friso (de latere Willem IV). Met diens geboorte bleef het stadhouderschap een 'probleem' voor de regenten in de gewesten waar het stadhouderschap vacant was gelaten. Met lede ogen zullen die regenten toegekeken hebben hoe Willem in 1718 ook stadhouder werd van Groningen en in 1722 van Gelderland, zij het in de laatste provincie met zeer beperkte macht. Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel waren geenszins van plan dit voorbeeld te volgen.

2.5 De inrichting van de financiën

Wie het leven van Van der Heim wil schetsen, moet eerst aandacht aan de Generaliteitsrekenkamer besteden en aan de manier waarop de financiën van de Republiek georganiseerd waren. A.Th. van Deursen stelde de vraag of de Republiek een begroting heeft gekend.³⁰ Hij beantwoordde zijn vraag met ja, maar voegde er aan toe dat deze terminologie eigenlijk niet juist is. Er was geen begroting in de moderne zin van het woord. Daarom verkiest Van Deursen de oude termen te gebruiken en die uit te leggen. Zo kunnen we een beter inzicht krijgen in wat er rond de financiën gebeurde. Allereerst was daar de petitie. De petitie is een ander woord voor bede. De vorst wendde zich in de landsheerlijke tijd tot de staten van de gewesten wanneer hij een geldelijke bijdrage verlangde. Onder de Republiek bleef deze systematiek bestaan, alleen werd de rol van de vorst hierin overgenomen door de Staten-Generaal. De Staten-Generaal vroegen dus jaarlijks in de zogenaamde generale petitie om een bedrag dat over de gewesten werd omgeslagen door middel van een verdeelsleutel: de quote. Vervolgens werd aan de gewesten gevraagd of zij hieraan hun consent verleenden, evenals aan de continuering van de belastingen, die namens de generaliteit werden geheven, zoals convooien en licenten.

De inhoud van de petitie kon per jaar verschillen. Het hoofdonderdeel vormden de kosten die bestemd waren voor de verdediging van het land. Een nauwkeurige specificatie en het quotum, het aandeel van iedere provincie in de betaling, werd gegeven in de staat van oorlog. De voorbereiding van de opstelling van de generale petitie en de staat van oorlog was een taak van de Raad van State.³¹ De belangrijkste verantwoordelijke ambtenaar voor het opstellen van de staat en de petitie was de thesaurier-generaal.

³⁰ Van Deursen, 'De Raad van State onder de Republiek', 77; Dormans, *Het tekort*, 27 e.v.

³¹ Fritschy, *Patriotten*, 33. De verdeling van de lasten van de oorlog gebeurde 'voorlopig' op de wijze waarop de provincies ook hun aandelen in de bede betaalden namelijk door quoteren. Zie eveneens Dormans, 'De economie', 98.

Daarnaast waren er de ‘extra-ordinaris’ petities die ten gevolge van tijdelijke lasten door de Raad van State werden opgesteld en eveneens door de Staten-Generaal aan de provincies werden aangeboden. Hieronder bevonden zich ook de petities voor de defensie te water. Onder het opperbevel van de Staten-Generaal was de oorlogvoering te water uitbesteed aan de admiraliteitscolleges. De geldelijke middelen verkregen de colleges uit de heffingen op de in- en uitvoer, de genoemde convooien en licenten, die in de kassen van de admiraliteitscolleges terecht kwamen.³² Deze belastingen werden rechtstreeks geïnd en niet verpacht. De bedoeling was dat deze inkomsten de uitgaven zouden dekken en dat het overschot zou worden besteed aan de kosten van de oorlogvoering te land en in de kas van de ontvanger-generaal zou stromen. Zover is het echter nooit gekomen.³³ De inning van deze gelden gebeurde door de convooimeester of particulier ontvanger in kantoren aan de grenzen van de Republiek, zowel aan zee- als landsgrenzen. De inningen werden een maal per maand gecontroleerd.³⁴ Daarnaast had deze ambtenaar de zorg voor de inning van het last- en veilgeld.³⁵

Deze voorstellen – opgesteld door de Raad – werden zoals gezegd door de Staten-Generaal aan de afzonderlijke gewesten voorgelegd ter goedkeuring. Ieder gewest bepaalde dan welke provinciale belastingen voor dit doel zouden worden gebruikt. Met betrekking tot de generaliteitslanden gaven de consenterende gewesten hun goedkeuring aan de belastingen die aan deze landen werden opgelegd. De Staten-Generaal ‘vervingen’ de Staten van Vlaanderen en Brabant. Zij beschouwden zich dus als hertog van Brabant en graaf van Vlaanderen. Naast Staats-Vlaanderen en Staats-Brabant behoorden tot de generaliteitslanden de Staatse landen van Overmaze en Maastricht, vanaf 1713 ook het Overkwartier van Gelderland, enige forten op het gebied van de Spaanse Nederlanden en de heerlijkheid Wedde en Westwoldingerland bij Groningen.³⁶ De petitie en de consenten werden beschouwd als het fundament van de verantwoording der administratie en stonden als zodanig aan het begin van de boekhouding.

Het comptoir-generaal van de Unie, met aan het hoofd de ontvanger-generaal, was met de ontvangst van alle generaliteitsmiddelen belast. De ontvanger-generaal ontving alle gelden in contanten of door ‘assignatie’.³⁷ Hij moest voor de uitgaven mandaat ontvangen van de Raad van State. Hij had dus niet het beheer van de gelden, maar verrichtte financiële transacties onder toezicht van de thesaurier-generaal. De Raad van State, bijgestaan door de thesaurier-generaal – hij had ook een adviserende stem in de Raad –, had het beheer. De ontvanger-generaal controleerde op zijn beurt de verschillende ontvangers in de gewesten en voerde de boekhouding volgens de voorschriften.³⁸ Het uitschrijven en inschrijven van obligaties en het administreren en uitbetalen van rente en aflossingen waren de belangrijkste werkzaamheden van het comptoir. Vooral het uitkeren van de rentebetalingen bracht het comptoir in 1715 in moeilijkheden.³⁹

³² Dormans, ‘De economie’, 99; Grapperhaus, *Convooien en licenten*. Ieder admiraliteitscollege beschikte over ontvangkantoren met aan het hoofd een ontvanger-generaal, die zich elk jaar voor de Generaliteitsrekenkamer te verantwoorden had. Dormans, *Het tekort*, 33.

³³ De Muinck, *Regentenhuishouding*, 16.

³⁴ Bruijn, *Admiraliteit*, 73.

³⁵ Sedert 1687 werd dit lastgeld eenmaal per jaar van elk in- en uitgaand zeeschip naar maatstaf van de tonnage geheven (respectievelijk 10 en 5 stuivers per last), het veilgeld van alle over zee en rivier en per as in- en uitgevoerde goederen (respectievelijk 2 en 1 %) zie Bruijn, *Admiraliteit*, 74.

³⁶ Dormans, *Het tekort*, 29.

³⁷ Dormans, *Het tekort*, 32. Assignatie is een wisselbrief of een schriftelijke opdracht tot betaling.

³⁸ De Muinck, *Regentenhuishouding*, 20.

³⁹ Dormans, ‘De economie’, 106; Dormans, *Het tekort*, 32.

De provinciën hadden allemaal op hun eigen manier de belastingen ingericht. Gedurende de tijd van de Republiek is er nooit een uniformeringslag uitgevoerd. Vanaf 1576 waren de Staten-Generaal doorlopend bezig met de inrichting van de belastingen. Men had twee oplossingen voor ogen. Men overwoog de invoering van nieuwe belastingen. Men dacht vooral aan accijnzen die ten behoeve van de generaliteit zouden worden geheven. De bijdragen van de afzonderlijke gewesten aan de Unie werden bepaald door middel van een quote. Deze quoten werden in 1616 dankzij Van Oldenbarnevelt vastgesteld.⁴⁰ Deze verdeling heeft met wat lichte wijzingen tot aan het einde van de Republiek dienst gedaan.

De verdeling van de lasten tussen de gewesten was als volgt:⁴¹

	1616	1792	
		voor de ordinaris staat van oorlog	voor de extraordinaris staat van oorlog
Gelderland	5,6%	6,0%	6,3%
Holland	65,0%	57,7%	62,0%
Zeeland	9,1%	3,9%	4,0%
Utrecht	5,8%	4,5%	4,7%
Friesland	11,5%	9,3%	9,8%
Overijssel	3,5%	3,5%	3,6%
Stad en Lande	5,8%	5,4%	5,6%
Drenthe	1,0%	1,0%	1,0%
generaliteitskas	–	4,4%	–

Uit deze tabel blijkt wel hoezeer de financiën van de Republiek afhankelijk waren van de bijdrage van Holland. Het aandeel van dat gewest was groter dan dat van alle andere gewesten tezamen, met name wegens de grote dichtheid van de bevolking en het economisch overwicht van het gewest. In de generaliteitskas vloeiden tevens de gelden uit de generaliteitslanden.

2.6 De instelling van de Generaliteitsrekenkamer

De rekenkamer is een instituut dat men in de Middeleeuwen al kende en dat voortgekomen was uit de vorstelijke raad. Vooral de ontwikkeling van de rekenkamers in Frankrijk is hier van belang. Deze instellingen stonden model voor de Haagse rekenkamer die door de Bourgondiërs in 1447 in de Lage Landen werd geïntroduceerd. De Bourgondische vorsten probeerden door middel van zo'n gecentraliseerd orgaan een grotere greep te krijgen op het financiële beheer. De rekenkamer was alleen aan de vorst verantwoording schuldig. De kamer voerde de controle uit; dit was uitsluitend een controle van comptabelen (rekenplichtigen). In 1386 werd in Rijsel de oudste rekenkamer van de Nederlan-

40 Dormans, Het tekort, 29; Fritschy, Patriotten, 32; Zwitzer, De militie, 62-81.
41 Fritschy, Patriotten, 33.

den opgericht. Naarmate de Bourgondiërs meer gebieden in de Nederlanden in bezit kregen, werden er ook daar rekenkamers gevestigd. Zo kwamen er ook kamers in Brussel en Den Haag.⁴² Rijsel bleef de belangrijkste. In 1463 werd de Haagse rekenkamer onverwacht met de Brusselse samengevoegd. Toen Karel de Stoute zijn vader opvolgde hief hij de Brusselse en Rijselse rekenkamer op om plaats te maken voor één centrale kamer in Mechelen.⁴³ Deze kamer was maar een kort leven beschoren. Na de dood van de hertog bij Nancy draaide zijn erfgenaam Maria van Bourgondië de bestuurlijke veranderingen van Karel de Stoute weer terug. Hierdoor werd de afzonderlijke Rekenkamer voor Holland en Zeeland hersteld. In de zestiende eeuw werd de competentie van de kamer uitgebreid over de andere noordelijke gewesten behalve Gelderland.⁴⁴

Tijdens de Opstand week het deel van de Rekenkamer dat Filips II trouw bleef van Den Haag via Haarlem uit naar Utrecht. Dit deel hield de controlebevoegdheid over de comptabelen woonachtig in die gebieden die nog niet door de opstandelingen veroverd waren. De achtergebleven rekenmeesters hielden toezicht op het opstandige deel. Na de Pacificatie van Gent nam de kamer in 1577 haar zetel in Den Haag weer in, maar met nieuwe leden op de plaats van de uitgewekenen. In 1587 werd de Rekenkamer van Holland geïntegreerd met de Gelderse 'in afwachting van de herinrichting van de Rekenkamer van Holland'.⁴⁵ De oude landsheerlijke rekenkamer is na de Opstand niet verdwenen, maar is terug te vinden in de provinciale rekenkamer der grafelijkheidsdomeinen, die achteraf controles uitvoerde. Nadat haar taak echter nagenoeg overbodig was geworden wegens de verkoop van vrijwel alle Hollandse domeinen werd zij in 1728 opgeheven en gingen haar resterende werkzaamheden deels naar de reeds lang bestaande Rekenkamer ter Auditie en deels naar de Gecommitteerde Raden.⁴⁶

De Hollandse rekenkamer kreeg van de andere gewesten echter geen generaliteitsgezag. In de instructie van 12 april 1588 voor de Raad van State werd de oprichting van een Generaliteitsrekenkamer in het vooruitzicht gesteld. Voordat deze Rekenkamer er was, werd het controlewerk door de Raad van State en de Staten-Generaal gedaan.⁴⁷ Deze tussenoplossing was niet bevredigend. De Raad controleerde eigenlijk zichzelf. Dus werd de roep om een onafhankelijke rekenkamer met name uit Friesland luider. In 1601 brachten de gedeputeerden van Friesland de wenselijkheid van zo'n rekenkamer wederom ter sprake. In 1602 werd door de Staten-Generaal tot oprichting van de Generaliteitsrekenkamer besloten waarmee men de wens van een gezamenlijke controle op de generaliteitsfinanciën verwezenlijkt zag worden. Het duurde evenwel tot 1607 voor men het eens werd over de instructie, zodat pas op 1 februari 1608 de kamer aan de slag kon.⁴⁸ Deze Rekenkamer was anders dan de rekenkamers die de Nederlanden tot nu toe gekend hadden. De Generaliteitsrekenkamer moest zich vooral met doelmatigheidscontroles en controles vooraf gaan bezighouden, hetgeen voor die tijd waarschijnlijk uniek was.⁴⁹ De afgevaardigden werden betaald door de gewesten, terwijl het per-

⁴² Brokken en De Schepper, 'Beheer en controle', 38-40.

⁴³ Brokken en De Schepper, 'Beheer en controle', 41; Stevers, *De Rekenkamer*, 7; Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 54-55.

⁴⁴ Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 57.

⁴⁵ Brokken en De Schepper, 'Beheer en controle', 56.

⁴⁶ Huussen jr., 'De Generaliteitsrekenkamer', 67; Stevers, *Rekenkamer*, 119; Fockema Andreae, *De Nederlandse staat*, 22. Fockema Andreae wekt hier de suggestie dat de kamers ter auditie pas ten tijde van de Republiek ingesteld zijn, terwijl Stevers spreekt over de 'reeds lang bestaande Kamer ter Auditie'. Zie Stevers, *Rekenkamer*, 9.

⁴⁷ Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 69.

⁴⁸ Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 69; Fockema Andreae, *Nederlandse staat*, 22; Schotel, 'Inleiding', ii.

⁴⁹ Stevers, *Rekenkamer*, 11.

soneel van de Rekenkamer ten laste kwam van de Unie.⁵⁰ De nieuwe rekenkamer nam haar intrek in het Generaliteitskwartier aan het Binnenhof. Taken die aanvankelijk bij de Raad van State lagen werden stap voor stap bij de Generaliteitsrekenkamer ondergebracht.⁵¹ Vanaf 1693 controleerde de Rekenkamer de totale ontvangst van de generaliteitsinkomsten zowel bij de admiraliteiten als bij de ontvanger-generaal van de Unie en de bijzondere provincies en verbonden gebiedsdelen.⁵²

In het navolgende zal stil gestaan worden bij de huisvesting en structuur van de Rekenkamer, bij de taken en bevoegdheden die de kamer kreeg van de Staten-Generaal en bij de mensen die voor de Rekenkamer werkzaam waren. Uit welke maatschappelijke laag waren de laatsten afkomstig en, daaraan gekoppeld, wat waren hier de carrièreperspectieven?

De instructie van de Rekenkamer is een paar keer gewijzigd. De eerste stamde uit 1608, de laatste was van 1693. Deze laatste instructie heeft de hele achttiende eeuw gegolden.⁵³ De Generaliteitsrekenkamer heeft de ondergang van de oude Republiek overleefd en bleef aanvankelijk ten tijde van de Bataafse Republiek in een enigszins gewijzigde vorm bestaan. Wel veranderde de functie-inhoud van de rekenmeester en vond er een zuivering plaats onder de ambtenaren. Maar in essentie bleef de taak van de kamer dezelfde. In deze roerige tijd zou het oude college ten slotte, op 15 augustus 1799, officieel worden omgezet in de 'Vergadering van de Commissarissen tot de Nationale Vergadering'.⁵⁴

De huisvesting van de Rekenkamer

In Den Haag was in de loop van de tijd op het Binnenhof een complex van grafelijke gebouwen verrezen. Deze gebouwen kregen steeds nieuwe bestemmingen en werden telkens opnieuw ingedeeld. In de zeventiende eeuw werden er vergaderzalen voor de bestuurs- en rechtscolleges en kantoren voor de ambtenaren ingericht. Deze kantoren werden zoveel mogelijk van de buitenwereld afgescheiden. In die wereld heerste de ambtenarij met haar eigen procedures, omgangsvormen en taakomschrijvingen. Dit alles was vervat in steeds uitvoeriger wordende instructies en speciaal opgestelde 'ordres over de besognes'.⁵⁵ De huisvesting van de ambtenaren liet zeker in het begin van de zeventiende eeuw te wensen over. Vaak waren ze weggestopt in moeilijk bereikbare achterafkamertjes, schemerige tussenruimtes of stinkende kelders. De huisvesting van de secretarie stond bekend om haar slechte verlichting en ondraaglijke stank in de zomermaanden.⁵⁶ De stank werd veroorzaakt doordat het privaat van Haar Hoog Mogenden op de eerste verdieping boven de binnenplaats gebouwd, zodat de uitwerpselen vlakbij de vertrekken van de Generaliteitsrekenkamer terechtkwamen.⁵⁷ De huisvesting verbeterde in de loop van de zeventiende eeuw, zodat het niet erg waarschijnlijk is dat Anthonie van der Heim onder deze omstandigheden gewerkt heeft. Maar de werkomstandigheden van ambtenaren bleven van ondergeschikt belang.

⁵⁰ Schotel, 'Inleiding', i.

⁵¹ In etappes (1607, 1622, 1651, 1693) werden verschillende taken bij de Generaliteitsrekenkamer ondergebracht. Fockema Andreae, *Nederlandse staat*, 22.

⁵² Fockema Andreae, *Nederlandse staat*, 22-23.

⁵³ Schotel, 'Inleiding', ii.

⁵⁴ Buist, 'De Bataafse voorlopers, 1799-1813', 131; Stevers, *Rekenkamer*, 11.

⁵⁵ Knevel, *Haagse bureau*, 25.

⁵⁶ Knevel, *Haagse bureau*, 18 en n.28 (174).

⁵⁷ Thomassen, *Instrumenten*, 431.

Waar stond nu het gebouw van de Rekenkamer? Op de plaats van het tegenwoordige ministerie van Algemene Zaken en het kabinet van de minister-president stonden in de tijd van de Republiek drie gebouwen. Vanaf de Middelpoort naar de Binnenpoort waren dat de oude Hofkapel, de griffie van de Staten-Generaal en het gebouw van de Staten-Generaal zelf. De begane grond van het laatste was gereserveerd voor de Generaliteitsrekenkamer. De kleine vergaderzaal van de Staten-Generaal lag op de eerste verdieping. Een kleine traptoren dichtbij de Binnenpoort gaf toegang tot de Staten-zaal, de Trêveszaal en andere vergaderruimtes van de Staten-Generaal.⁵⁸

De structuur van de Rekenkamer

De organisatie van de Kamer was in de instructie van 1607 niet geregeld. Al doende werd het organisatieschema ingevuld. In de instructie was al wel bepaald dat men in twee afdelingen ('tafels') zou gaan werken. Eén tafel voor het afhoren van de rekeningen van de ontvanger-generaal van de Unie en één voor het horen en controleren van de betalingen van de gewesten. Wagenaar maakt op basis van de instructies van 1607-1608, 1622 en 1651 melding van een tweekamerstructuur.⁵⁹ Aan de hand van een analyse gebaseerd op verzamelde data uit de notulenboeken van de Rekenkamer uit de tijd van Van der Heim zullen we laten zien dat de achttiende-eeuwse praktijk echter niet meer conform het bovenstaande was. De hoge colleges van de Republiek kenden drie lagen van functionarissen. De hoogste in rang waren de afgevaardigden of gedeputeerden. Dan had men de hoge ambtenaren, zoals de secretarissen gerekruteerd uit dezelfde stand, en daaronder kwamen de 'gewone' ambtenaren als klerken, commiezen en kamerbewaarders. De top van de Rekenkamer werd gevormd door veertien rekenmeesters. Elk gewest leverde twee leden. Zij droegen de politieke verantwoordelijkheid. Deze leden waren afkomstig uit de regentenstand. Velen hadden in hun steden of gewesten politieke functies bekleed. De heren verrichtten het eigenlijke controlewerk – een goed betaalde baan. De rekenmeesters stelden de instructies vast voor de bij de kamer werkende functionarissen.

De hoogste ambtenaren waren de secretarissen, die meestal uit dezelfde stand gerekruteerd werden als de rekenmeesters. Toch vormden deze secretarissen de tweede laag, dat wil zeggen de laag onder de gedeputeerden. Evenals de rekenmeesters werden de secretarissen door de Staten-Generaal benoemd. Daardoor hadden ze een aparte status boven de ambtenaren en dat bestempelde het ambt tot een belangrijke functie. Daardoor hadden ze een aparte status boven de andere ambtenaren.⁶⁰ Men zocht niet speciaal naar gestudeerde personen – slechts vijf van hen droegen de meestertitel – maar wel naar personen wier bekwaamheden vaststonden. De rekenmeesters legden de eed af aan de Staten-Generaal en de secretarissen aan de Rekenkamer. Door deze eed waren zij niet gebonden aan een gewest, wat ook gold voor de leden van de Raad van State. De bedoeling van deze constructie was dat de ambtsuitoefening duurzaam en continu was.

Er waren twee secretarissen, die de dagelijkse leiding hadden van het bureau van de Rekenkamer. Dat wilde echter niet zeggen dat de rekenmeesters zich geheel afzijdig hielden. Zij keken over de schouders van de secretarissen mee. Eén van de secretarissen hield de presentielijst bij. Elke eer-

⁵⁸ Thomassen, *Instrumenten*, 34.

⁵⁹ *Tegenwoordige staat*, deel XI, 329-330.

⁶⁰ Huussen jr. 'Generaliteitsrekenkamer', 75.

ste maandag van de maand voorzagen zij de presiderende rekenmeester⁶¹ van een lijst met nieuw begonnen en in behandeling zijnde rekeningen. De secretarissen dienden een half uur voor de vergaderingen aanwezig te zijn om de stukken voor te bereiden. Beurtelings maakten zij volgens de instructie de notulen.⁶² Bij afwezigheid vervingen zij elkaar. Zij zorgden ervoor dat er een controle plaatsvond op de afgeschreven stukken en dat de stukken overzichtelijk gearchiveerd werden. Alle afschriften moesten op het bureau van de Rekenkamer vervaardigd worden. Het werk mee naar huis nemen was verboden. Deze maatregel had te maken met de geheimhouding die betracht moest worden. In 1654 was de instructie van de secretaris aangescherpt. De secretarissen mochten tijdens de vergadering van het college niet weglopen. Elke maandagochtend moesten de notulen en resoluties worden opgemaakt. De voorname status van de secretarissen kwam ook tot uitdrukking in het feit dat zij uitgaande brieven namens het college mochten ondertekenen.⁶³ Voor de meeste secretarissen was het ambt een eindfunctie. Van de achttien secretarissen tussen 1608 en 1799 namen er drie ontslag, twee werden er weggezuiverd en vier – onder wie Van der Heim – maakten promotie. Acht functionarissen overleden, terwijl ze nog in dienst waren.

De klerken, kamerbewaarders, boden en aanverwante functies vormden de derde laag. De klerken waren ‘voor het beheer van de documenten en het verwerken van de teksten’, zoals Huussen jr. het noemt.⁶⁴ Zij moesten afschriften maken van brieven. Alle documenten werden door hen geregistreerd. Tenslotte moesten ze al het schrijfwerk verrichten dat noodzakelijk was voor het controleren van de rekeningen en de secretaris ondersteunen wanneer hij dat hun opdroeg. Zij werden geacht één uur voor aanvang van een vergadering van de Rekenkamer aanwezig te zijn. Voor velen was dit ambt geen eindfunctie. De doorstroming was dan ook aanmerkelijk groter dan bij de secretarissen. Ook de klerken waren verplicht tot geheimhouding. Niet alle klerken waren gelijk in rang. Er ontwikkelde zich namelijk een ‘oudste’ of eerste (premier) klerk. Zij zagen op den duur ook kans om posities binnen de Rekenkamer aan verwanten toe te spelen.⁶⁵

De kamerbewaarders waren niet meer dan de hulpjes van de secretarissen. Zij dienden meteen te komen als de heren secretarissen daarom vroegen. Ze executeerden exploten⁶⁶ en voerden andere opdrachten uit waarvan ze schriftelijk of mondeling verslag moesten doen.⁶⁷ Naast bovengenoemde functionarissen had de Generaliteitsrekenkamer ook nog boden en enkele werklieden voor het onderhoud van de gebouwen in dienst.⁶⁸

⁶¹ In 1609 toen men de getalsmatige bezetting sterk genoeg achtte besloot men, net als bij andere hoge colleges, in twee kamers te vergaderen en het voorzitterschap wekelijks te laten rouleren. Als men in ‘kamers’ vergaderde, zou de vorige president de ‘tweede kamer’ voorzitten. Zie Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 70 en 80-81.

⁶² Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 80. Dat is voor de periode van Van der Heim maar helemaal de vraag. Vanaf 1716 maakte Van der Heim voor het leeuwendeel de notulen op.

⁶³ Voor het secretarisambt, zie Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 72, 73, 75-82.

⁶⁴ Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 83.

⁶⁵ Voor het ambt van klerk zie verder: Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 83-91.

⁶⁶ Mededeling door de deurwaarder bijvoorbeeld een dagvaarding.

⁶⁷ Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 91.

⁶⁸ Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 75.

Taken en bevoegdheden van de Rekenkamer

De Generaliteitsrekenkamer had een wezenlijk ander karakter dan de oude gewestelijke rekenkamers van middeleeuwsvorstelijke herkomst. De generaliteit had geen domeinen als voornaamste bron van inkomsten. Zij was afhankelijk van de provinciale bijdragen en de inkomsten uit de generaliteitslanden. Een ander belangrijk verschil was dat de Generaliteitsrekenkamer niet in dienst was van een landsheer, maar van de Staten-Generaal en indirect dus in dienst van de gewesten.

De Rekenkamer moest de betalingen door de gewesten aan de Unie controleren. Daarnaast controleerde de Rekenkamer de rekeningen van de ontvanger-generaal⁶⁹ van de Unie, aanvankelijk met uitzondering van die betreffende de generaliteitslanden en de rekeningen van de ontvangers-generaal van de admiraliteiten. Na de uitbreiding van de bevoegdheden in 1693 controleerde de Rekenkamer ook die rekeningen.⁷⁰ Men rapporteerde de bevindingen aan de Staten-Generaal en was verplicht één keer per maand een lijst samen te stellen met alle bezwaren die men tegen de gecontroleerde rekeningen had. De Rekenkamer was namelijk bevoegd om bij de posten 'loquatur' of besprekpunten aan te tekenen.⁷¹

De Staten-Generaal vergaderden vervolgens over deze 'bezwarenlijst' en namen daar beslissingen over. De Generaliteitsrekenkamer maakte van deze gelegenheid gebruik om (ongevraagd) adviezen en klachten mee te sturen.⁷² De bevoegdheden van de Rekenkamer waren in 1651 sterk uitgebreid. Alle comptabele ambtenaren, ook de generaliteitsambtenaren die voorheen uitgezonderd waren, werden voortaan verplicht hun rekeningen aan de Rekenkamer ter controle aan te bieden. Naast de volledige controle achteraf werd nu ook aandacht besteed aan de betalingen van de ontvanger-generaal vóór dat deze betalingen waren verricht. Zo'n betaling vond plaats op een ordonnantie van betaling afgegeven door de Raad van State, op een acte van verzoek (van degene die geld van de Unie te vorderen had). De Generaliteitsrekenkamer controleerde of de Unie inderdaad verplicht was om het geld uit te keren. De Raad van State 'sloeg' daarop een ordonnantie. Vervolgens ging de ordonnantie naar de Rekenkamer die controleerde of alles volgens de vastgestelde regels verliep. Na de goedkeuring en registratie kon er tot uitbetaling worden overgegaan.⁷³ Deze controle vooraf was vrij uniek voor een rekenkamer. Zij bleef in beginsel bestaan tot en met de Comptabiliteitswet van 1927.⁷⁴

Zoals al eerder aangegeven is het takenpakket in de loop van de tijd gegroeid ten koste van dat van de Raad van State. Vanaf 1693 controleerde men alle generaliteitsinkomsten en hield men zich ook bezig met bepaalde aspecten van doelmatigheidscontrole.⁷⁵ In het algemeen kan men stellen dat de Raad van State naar de achtergrond verdwijnt als er voor het bewuste onderdeel van de regeringstaak een apart orgaan tot ontwikkeling komt.⁷⁶

De Rekenkamer had ook een adviserende taak. Na de Spaanse Successieoorlog was de Republiek, zoals we zagen, financieel uitgeput. Het comptoir-generaal van de Unie, het kantoor van de

⁶⁹ De ontvanger-generaal is na de thesaurier-generaal de hoogste ambtenaar van de Raad van State. Aan zijn zorg waren de uitgaven toevertrouwd en de boeking en beheer van de binnenkomende gelden. Groenveld, 'De institutionele en politieke context', 80.

⁷⁰ Fockema Andrae, *Nederlandse staat*, 23.

⁷¹ Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 69.

⁷² Schotel, 'Inleiding', i; Dormans, *Het tekort*, 30.

⁷³ Schotel, 'Inleiding', ii.

⁷⁴ Stevers, *Rekenkamer*, 10-11.

⁷⁵ Stevers, *Rekenkamer*, 11.

⁷⁶ Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 367; Groenveld, 'De institutionele en politieke context', 71.

ontvanger-generaal, miste de geldelijke middelen om de rente over de totale schuld van meer dan 60 miljoen gulden te betalen.⁷⁷ In 1715 had dit tot gevolg dat dit Uniekantoor voor negen maanden gesloten moest worden. Ook na de heropening ervan was men echter nog niet uit het financiële moeras. Verschillende gewesten konden niet aan hun verplichtingen voldoen.⁷⁸ Toen de Staten-Generaal in 1716 de Tweede Grote Vergadering bijeen riepen vroegen zij de Rekenkamer om advies. Deze kwam met een memorie vol gedetailleerde bezuiniging- en belastingvoorstellen.⁷⁹ Een maatregel was bijvoorbeeld om het aantal ontvangers te reduceren door ontstane vacatures niet op te vullen.⁸⁰ Van deze voorstellen tot 'redres' is hoegenaamd niets in praktijk gebracht, aangezien de Grote Vergadering in 1717 wegens gering succes al was ontbonden voordat zij aan een besluit over de memorie was toegekomen.⁸¹ De hervormingsvoorstellen van de toenmalige secretaris van de Raad van State en mede-initiatiefnemer van de Grote Vergadering, Simon van Slingelandt, werden niet gehonoreerd. Deze Grote Vergadering leidde slechts tot een reductie van het leger tot 34.000 man. Er kwam niets terecht van financiële en staatkundige hervormingen.⁸² Toen de Staten-Generaal in 1754 wederom het advies van de Rekenkamer vroegen inzake herziening van het financiële beheer achtte het college de memorie uit 1717 nog actueel.⁸³

De personele bezetting

Elke provincie vaardigde twee rekenmeesters af naar de Generaliteitsrekenkamer. Deze rekenmeesters werden gerekruteerd uit de bestuurlijke topklaag van de provincies. Vaak waren het leden van de stedelijke magistratuur. Maar ook een Fries edelman als Michaël Onuphrius baron thoe Schwartzberg en Hohenlansberg maakte van 1716 tot halverwege 1719 deel uit van dit college. Het ging hier om een zogenaamd buitenambt. Zo'n buitenambt was een positie op generaliteits- of gewestelijk niveau. Bij de verdeling van zulke regentenambten speelden de contracten van correspondentie een belangrijke rol. Deze onderlinge afspraken waren niets anders dan een middel om profijtelijke ambten niet mis te lopen.⁸⁴ En het ambt van rekenmeester was zo'n profijtelijk ambt.

De secretarissen werden door de Staten-Generaal gekozen op basis van hun bekwaamheden en verdiensten. Vrijwel allen kwamen uit de regentenstand en stamden uit families met veel bestuurlijke ervaring. Het was niet ongebruikelijk dat de zoon zijn vader opvolgde,⁸⁵ maar een automatisme was dat niet. Er zijn gevallen bekend zoals van secretaris Cornelis Ruysch in 1656, die zijn verzoek om zijn zoon Floris in zijn plaats te benoemen niet gehonoreerd zag.

⁷⁷ Dormans, *Het tekort*, 147. Voor de werkzaamheden van het comptoir-generaal, zie Dormans, *Het tekort*, 32; voor de ontvanger-generaal: De Muinck, *Een regentenhuishouding*, 15-27.

⁷⁸ Aalbers, *De Republiek*, 26.

⁷⁹ NL-HaNA, Arch. GRK, 82, Consideratien, f. 297v-f. 303r.

⁸⁰ NL-HaNA, Arch. GRK, 82, Consideratien, f. 298r.

⁸¹ Hugenholtz en Boels, 'De griffie van de Staten-Generaal en van de Nationale Vergadering', 396.

⁸² Veenendaal jr., 'De Republiek voor het laatst als grote mogendheid, 1702-1724', 28; Aalbers, *De Republiek*, 62.

⁸³ Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 96.

⁸⁴ Vries, 'Geschapen tot ieders nut', 331.

⁸⁵ Huussen jr. waarschuwt ervoor dit niet te snel als nepotisme te betitelen, zoals Smit doet want het is slechts één kant van de medaille. Voordat de universiteit vele jongeren opleidde, bereidde men zich in de praktijk op een ambt voor in het kantoor van vader of oom. Zie Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 76; Smit, 'Ambtenaren', 384.

De secretarissen behoorden tot een sociale klasse waarin het vermogen zo omvangrijk was dat zij zich geen zorgen behoefden te maken over hun oudedagsvoorziening. Zij konden zich dan ook de luxe permitteren eerder te stoppen met werken. Voor Van der Heim en zijn collega Van der Hoop was deze functie slechts een stap in hun carrière. Zij werden allebei thesaurier-generaal.

Voor de klerken lag dat anders. Zij bleven vaak tot op hoge leeftijd hun functie uitoefenen. Wanneer men door een verslechterende gezondheid gedwongen werd minder te gaan werken of zelfs daarmee te stoppen dan kon er door de dienst – bij wijze van gunst – een regeling getroffen worden. De Rekenkamer kon een trouwe ambtenaar ontslag verlenen met behoud van zijn traktement. Dit bleef echter een gunst waaraan geen recht kon worden ontleend. Een deel van het traktement van de nieuwe jonge klerk werd afgestaan aan de ‘gepensioneerde’ wiens plaats hij innam.⁸⁶ Ook onder klerken was het gebruik dat zoons vaak in hun vaders voetsporen traden.⁸⁷

Datzelfde gold voor de kamerbewaarders. Sociaal gezien was de afstand tussen rekenmeester en kamerbewaarder dermate groot dat de heren rekenmeesters zich niet inlieten met personeel dat uit de lagere maatschappelijke kringen afkomstig waren. Zo vertoonden zij zich bijvoorbeeld niet op bruiloften van kamerbewaarders.⁸⁸

Dit standsbewustzijn werkte ook door in de carrière van de verschillende functionarissen. Bepalend voor een functie was niet het talent, maar de geboorte. Vries komt tot de conclusie dat niet zozeer bekwaamheid en een academische titel, maar de sociale afkomst bepalend was voor de ambtelijke loopbaan.⁸⁹ Eén van de voorbeelden die Vries aanhaalde was uitgerekend de carrière van Van der Heim. Anthonie had zijn benoeming te danken aan zijn machtige oom, de raadpensionaris. Prettige bijkomstigheid was dat hij ook geschikt bleek voor de functie.

2.7 Van der Heim wordt secretaris

Op 1 juni 1710 overleed Henricus Coccejus, één van de twee secretarissen van de Generaliteitsrekenkamer en griffier van de Leen- en Registerkamer van Holland. Met zijn dood kwamen dus de posten van secretaris van de Generaliteitsrekenkamer en van griffier van de Leen- en Registerkamer vacant. Coccejus had de functie van secretaris zestien jaar lang bekleed.⁹⁰ De neef van raadpensionaris Anthonie Heinsius, Anthonie van der Heim, solliciteerde naar beide posities. Of Van der Heim uit zich zelf tot deze actie overging of naar voren is geschoven is niet bekend. Hij was op dat moment nog geen zeventien jaar oud en had zijn universitaire studie nog niet voltooid. Op 2 juni 1710 werd in de vergadering van de Staten-Generaal Van der Heims request voorgelezen. Hij werd in de vergadering geschetst als ‘een bequaam persoon’ op wiens ‘getrouwigheid en ervarenheit in ’t stuk van ’t rekenen en andersins’ de Hoog-Mogenden vertrouwden. Er werd aan de vergadering voorgesteld hem te benoemen.⁹¹

⁸⁶ Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 90.

⁸⁷ Smit, ‘Ambtenaren’, 384.

⁸⁸ Huussen jr., ‘Generaliteitsrekenkamer’, 94.

⁸⁹ Vries, ‘Geschapen tot ieders nut’, 348-349.

⁹⁰ NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 23 juni 1710, f. 102r.

⁹¹ NL-HaNA, Arch. St.-Gen., 12281, Commissieboeken, 2 juni 1710, f. 134v- f. 135r; NL-HaNA, Arch. St.-Gen., 3765, Res. 2 juni 1710, 623 e.v.



Afb. 8 Waarschijnlijk Johan de Veer (1640-1717) secretaris van de Generaliteitsrekenkamer 1667-1717). Olieverf op doek (tussen 1675-1699). Anoniem (Iconografisch Bureau, Den Haag).

Hij kwam op deze post op een wel zeer jonge leeftijd, zeker als men de staat van dienst van zijn voorganger en zijn collega secretaris in ogenschouw neemt. Coccejus en diens voorganger Cornelis ten Hove waren, voordat ze secretaris werden, commies-generaal van de convooien en licenten. Collega Johan de Veer was voor zijn aanstelling als secretaris raadsheer in de Raad en Leenhof van Brabant.⁹² Dit orgaan zetelde overigens in Den Haag. Van der Heim kon echter niet bogen op ervaring opgedaan in een eerder ambt, maar hij was de zoon van een lid van de Hoge Raad en de neef en naamgenoot van de raadpensionaris Anthonie Heinsius. De raadpensionaris was één van de getuigen geweest bij de doop van Van der Heim.⁹³ Heinsius, op dat moment één van de machtigste mannen in de Republiek, ontving spoedig de gelukwensen over de benoeming van Van der Heim tot secretaris. Zo feliciteerden Willem Hooft, schepen en vroedschap uit Delft, en Philip Frederik Vegelin van Claerbergen, lid van de Raad van State, de raadpensionaris. Beiden waren op dat moment gedeputeerde te velde en schreven vanuit Brebières.⁹⁴

⁹² Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 77.

⁹³ HGA, DTB Den Haag, 241, Doopboek NK, f. 42v.

⁹⁴ Veenendaal jr., Briefwisseling, deel X, W. Hooft aan A. Heinsius, 7 juni 1710 (brief 813), 413 en P.F. Vegelin van Claerbergen aan A. Heinsius, 9 juni 1710 (brief 835), 423.

Op 7 juni maakte de nieuwe secretaris zijn entree in de Rekenkamer. In 'een der vertreckkaemers' werd hij opgevangen door zijn toekomstige collega, secretaris Johan de Veer. De Veer begeleidde hem naar de vergaderzaal waar Anthonie welkom werd geheten door de president, de Fries Van Burmania.⁹⁵ Anthonie van der Heim was zijn carrière als ambtenaar begonnen.

2.8 De achttiende-eeuwse praktijk

Hierboven hebben we op basis van de verschillende instructies de structuur van de Rekenkamer geschetst.⁹⁶ Maar hoe was de achttiende-eeuwse praktijk? Wat was de vergaderfrequentie, hoe werden de commissies samengesteld en wat valt er op basis van het bestudeerde materiaal te zeggen over de werkverdeling van de beide secretarissen? Was er inderdaad een strikte scheiding tussen de twee tafels?

Uit de bestudering van de resolutieboeken kwam het volgende beeld naar voren over de vergaderfrequentie van de Rekenkamer. In de steekproefmaand februari 1720 kwam men drie maal bijeen, namelijk op donderdag de 15^e, zaterdag de 17^e en zaterdag de 24^e. In maart van dat jaar vergaderde men op donderdag de 7^e, donderdag de 14^e, dinsdag de 19^e, woensdag de 20^e en maandag de 25^e. En wat betreft de andere steekproefmaanden: in mei 1721 vergaderde de Kamer op woensdag de 7^e, dinsdag de 13^e, woensdag de 21^e, zaterdag de 24^e en vrijdag de 30^e. In augustus kwam men bijeen op maandag de 11^e, donderdag de 14^e en vrijdag de 15^e. Oktober liet het volgende beeld zien: donderdag 9, vrijdag 10 en maandag 20 oktober.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof de frequentie per maand verschilde en er geen vaste dagen waren aan te wijzen waarop men bijeenkwam. Wagenaar schrijft echter: 'de leden der Generaliteits Rekenkamer moeten dagelyks zes uren, des Zondags alleen uitgenomen, arbeiden'. Hierbij sluit hij aan bij het artikel 3 van de instructie voor de gecommitteerden van de Rekenkamer.⁹⁷ De Rekenkamer produceerde in elk geval niet dagelijks resoluties. Dat kunnen wij op basis van de data van het resolutieboek wel vaststellen. Huussen stelt in zijn artikel dat 'resoluties, instructies, benoemingen en andere zaken' die de moeite waard waren werden opgetekend en dat het eigenlijke controlewerk voor zover het routine betreft in het duister blijft.⁹⁸ De afweging of zaken de moeite waard waren om op te tekenen werd door de Rekenkamer kennelijk zelf gemaakt. In ieder geval blijven de routinezaken voor ons in het duister!

Tijdens de vergaderingen van de Rekenkamer deden commissies, uit de vergadering samengesteld voor een bepaalde dealtaak, verslag van de werkzaamheden die zij verricht hadden en werden naar gelang van de bevindingen vervolgacties ingesteld. Die konden door dezelfde commissie worden ver-

⁹⁵ NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 1700-1710, f. 101v. President was Duco van Burmania.

⁹⁶ In 1651 werd de instructie door de Staten-Generaal uitgebreid naar een controle op alle rekeningen, ook die van ambtenaren van de generaliteitslanden. Voor 1651 gebeurde deze controle achteraf. Daarmee kreeg de Rekenkamer de bevoegdheid de betalingsopdrachten van de Raad van State aan de ontvanger-generaal vooraf te controleren. De Raad van State probeerde hier onderuit te komen door niet alle bewijsstukken op te sturen. In 1693 werd dit ondervangen door de verplichting alle bewijsstukken aan de akte van verzoek te hechten.

⁹⁷ Tegenwoordige staat, deel XI, 330; NL-HaNA, Arch. St.-Gen., 12472, Instructie voor de Generaliteitsrekenkamer 1622, 268.

⁹⁸ Huussen jr., 'De Generaliteitsrekenkamer', 72.

richt, maar de samenstelling van een commissie kon ook wijzigen. De commissies werden ad hoc samengesteld. Dit 'euvel' kende men ook met de bemanning van de commissies uit de Staten-Generaal. 'Al waren de schema's nog zo mooi, in de praktijk lagen er allerlei problemen op de loer. Lang niet altijd was op de dag, waarop tot het besogne werd besloten, van ieder gewest een voldoende aantal gedeputeerden aanwezig, of zelfs ook maar een enkele'.⁹⁹ Het besluit werd in een resolutie vastgelegd. Het heeft er dus ook hier alle schijn van dat men keek wie aanwezig dan wel beschikbaar was. Zo gingen 7 maart 1720 de heren Van Heumen en Van Amerongen met secretaris Van der Goes op pad.¹⁰⁰ Eerder dat jaar op 23 januari werd besloten dat Van Heumen met Van Haften en secretaris Van der Heim een commissie zou vormen, die met gecommiteerden van de Amsterdamse admiraliteit in conferentie zou gaan.¹⁰¹ Van Heumen werkte dus met beide secretarissen. In juli 1718 voerden de heren Noeij en Van Dribergen met Van der Goes een opdracht uit waarbij 'verleende differenten wegens het roijeren ofte doorslaan der posten in de declaraties' geëxamineerd moesten worden en er een advies uitgebracht moest worden.¹⁰² Beide heren waren ook betrokken bij een geschil met de ontvanger-generaal De Jonge van Ellemeet in november van 1718. Een zaak die Van der Heim onder zijn hoede had.

Daarnaast deden de secretarissen opdrachten samen. Op 20 maart 1720 brachten Van der Heim en Van der Goes rapport uit van een onderzoek of een post van de rekening van de gewezen ontvanger van de stad Meenen, Andries Caen, niet twee maal 'tot laste vande lande zoude zijn gebragt'.¹⁰³ Al eerder zagen wij dat Van der Heim met De Veer controles bij de admiraliteiten verrichtte.

Zoals eerder beschreven was de kamer op grond van de instructie gestructureerd naar twee afzonderlijke 'tafels'. Het is echter de vraag of – op basis van dit onderzoek – ook in Van der Heims tijd als secretaris aan de twee-kamerstructuur werd vastgehouden. Wellicht had het college te maken met hetzelfde euvel als bij de samenstelling van de commissies van de Staten-Generaal. De afzonderlijke tafels hadden oorspronkelijk hun eigen aandachtsgebieden. De verschillende tafels gebruikten echter – in ieder geval in de tijd dat Van der Heim secretaris was – geen eigen resolutieboeken. Men had één resolutieboek waarin de netresoluties opgeschreven stonden. Hierin komen we mooie (klerken)handschriften tegen.¹⁰⁴ Wanneer men echt zo gescheiden tewerk ging als in de instructie stond vermeld zou men twee resolutieboeken op basis van de minuten van de resoluties hebben geproduceerd. Dit is niet het geval. Ook de minuutresoluties van de Rekenkamer werden in één resolutieboek vastgelegd. Men komt daar verschillende handschriften door elkaar tegen.¹⁰⁵ Om na te kunnen gaan wie de minuutresoluties heeft geschreven hebben wij allereerst getracht te achterhalen hoe het handschrift van Anthonie van der Heim er uit heeft gezien. In het archief van Van der Heim kwamen wij een dossier tegen dat eigenhandige aantekeningen van hem bevatte – deels in klad – weliswaar uit iets latere tijd toen hij thesaurier van de Unie was.¹⁰⁶

⁹⁹ Groenveld, *Verlopend getij*, 80.

¹⁰⁰ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 7 maart 1720.

¹⁰¹ Een conferentie is een bijeenkomst van commissies uit enkele colleges. NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 23 januari 1720.

¹⁰² NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 14 en 19 juli 1718.

¹⁰³ NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 20 maart 1720, f. 265r.

¹⁰⁴ NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 1700-1710.

¹⁰⁵ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. Er zit overigens een lacune in de minuutresoluties. Inv. nr. 1 loopt namelijk van 1654-1667. Inv. nr. 2 begint pas in 1716.

¹⁰⁶ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 843, Aantekeningen van Anthonij van der Heim als thesaurier-generaal, 1727-1736, deels in klad.

Vergelijken wij dit handschrift met de handschriften in het minuutresolutieboek dan valt op dat een groot aantal van de resoluties door Van der Heim is geschreven. Nu begint deze reeks van resoluties pas in 1716 en op 1 april 1717 overleed collega-secretaris De Veer.¹⁰⁷

Alleen de resoluties van 12 mei 1716 en 29 mei 1716 wijken qua schrift sterk af en zijn met een nog ouderwetse, zeventiende-eeuwse hand geschreven. Waarschijnlijk is dat het handschrift van De Veer.¹⁰⁸ Secretaris De Veer bekleedde het ambt van secretaris al vanaf 1667.¹⁰⁹ De minuutresoluties zijn vanaf dat jaar niet (meer) aanwezig. Merkwaardig genoeg komt die periode dus zo goed als overeen met de duur van de ambtsperiode van De Veer. Hij was dus 50 jaar secretaris en op leeftijd toen Van der Heim aantrad en dus nog getraind in het inmiddels ouderwetse schrift. Duidelijk is dat de resoluties van zaken waar beide secretarissen aan deelnamen van de hand van Van der Heim zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de resolutie betreffende de controle van de admiraliteitsrekeningen van de Maze, Amsterdam, West-Friesland en het Noorderkwartier en van Friesland. Dit onderzoek werd uitgevoerd door de secretarissen en de rekenmeesters Vrijbergen en Pesters naar aanleiding van de resolutie van de Rekenkamer van 9 oktober 1715.¹¹⁰ Om zeker te zijn dat de resolutie van 12 mei 1716 van secretaris De Veer is, hadden we graag vergelijkingsmateriaal gehad uit de jaren vlak voorafgaand aan 1716.

Overigens zien we hetzelfde gebeuren wanneer Van der Heim met de opvolger van De Veer, Filips van der Goes,¹¹¹ op pad ging en ze samen rapport uit moesten brengen. Van der Goes was dan degene die de resolutie in het resolutieboek schreef.¹¹² Degene die het laatst in dienst was gekomen schreef de resoluties op. Filips van der Goes (1682-1747) was op de kop af elf jaar ouder dan Van der Heim. Aardig detail is dat beide secretarissen waren geboren op 29 november! De komst van Van der Goes¹¹³ betekende echter niet dat Van der Heim geen resoluties meer schreef. Dat bleef hij wel degelijk doen. Hij tekende in het begin van de ambtsperiode van Van der Goes nog veel van de resoluties op.

We hebben het resolutieboek steekproefsgewijs bestudeerd met de vraag of ieder van beide secretarissen een eigen aandachtsgebied had. De resultaten zijn bijeen gebracht in een bijlage,¹¹⁴ waarin behalve de aandachtsgebieden van de twee secretarissen ook de vergaderfrequentie is ondergebracht en de vraag of men werkte met vaste of ad hoc commissies.

Hoe zat het nu met het probleem van eventuele aandachtsgebieden van de beide secretarissen? Wij lopen een aantal duidelijke gevallen na. Op 4 oktober 1713 werd in de vergadering van de Rekenkamer een rapport besproken dat was opgesteld door de rekenmeester Leidekker en secretaris Van der Heim naar aanleiding van de controle van de rekening van Dominicus van Dolen, ontvanger 'der

¹⁰⁷ De dag na het overlijden gingen rekenmeester De Leeuw en secretaris Van der Heim de condoleances namens de rekenkamer overbrengen aan de weduwe; NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 2 april 1717.

¹⁰⁸ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 12 mei 1716 en 29 mei 1716.

¹⁰⁹ Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer', 76.

¹¹⁰ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 27 januari 1716 en 17 maart 1716 en 15 juni 1716 waarbij het op de laatste twee data vooral ging over de Admiraliteit van de Maze. Men had geconstateerd dat de 'ontfangers-generaal in 't doen der rek(ening)en haer niet reguleerden na de instructie'. Op 15 juni werd het verzoek van de admiraliteit besproken om een 'conferentie over de loquatus gestelt op de reek(eningen)'.

¹¹¹ Evenals Johan de Veer is Van der Goes afkomstig uit Delft.

¹¹² NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 17 februari 1720.

¹¹³ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 8 april 1717.

¹¹⁴ Zie bijlage 3 Verdeling werkzaamheden over de secretarissen van de Generaliteitsrekenkamer.

uijtgående en incomende regten over de Stad en district van Bouchain'.¹¹⁵ Op 2 januari 1716 werd er een commissie ingesteld bestaande uit de raden Vrijbergen en Pesters en Van der Heim om onderzoek te doen naar de mogelijkheid tot verkoop van generaliteitsgoederen.¹¹⁶ Dit gebeurde voordat de Rekenkamer van de Tweede Grote Vergadering de opdracht zou krijgen om te kijken naar mogelijkheden voor bezuinigingen. Vrijbergen en Pesters vormden samen met de beide secretarissen de commissie uit de Rekenkamer die onderzoek deed naar de rekeningen van alle admiraliteitscolleges. Ook namen secretarissen zaken van elkaar over.

Een voorbeeld daarvan stamt uit begin 1720. In het handschrift van Van der Heim werd een zaak genotuleerd over de rekening van de ontvanger 'der domeijnen en andere middelen over de stad en roede van Meenen', Andries Caen. Het betrof een post van 16876:8:0 gulden die in het jaar 1709 op de rekening van de ontvanger stond, maar er van af moest.¹¹⁷ De vervolgresolutie van 15 februari meldende het 'relaes vanden Deurwader' werd in de hand van Van der Goes opgetekend.¹¹⁸ De vergadering waarin het ging over een request van de heren Romburg en Vlaminck, twee 'borgen van Andries Caen', werd weer opgetekend door Anthonie van der Heim.¹¹⁹ Ook een maand later komen we een resolutie tegen betreffende ontvanger Caen, weer door Van der Heim geschreven.¹²⁰ Niet duidelijk valt in bovenstaand geval vast te stellen welke secretaris hier nu mee belast was. Van der Heim kan ziek of door een andere oorzaak afwezig zijn geweest op 15 februari, zodat Van der Goes toen voor hem inviel. Een soortgelijke opdracht kreeg secretaris Van der Goes in 1719. Hij moest met de heer Van Delen de rekeningen van de commies Nederveen over de inkomsten en uitgaven van 's lands 'hospitaal tot Sas van Gendt' controleren.¹²¹

Op basis van het bestudeerde materiaal lijkt het er op dat er niet bij toerbeurt genotuleerd werd. Ook na de aanstelling van Van der Goes op 8 april 1717 werd Van der Heim in verreweg in de meeste zaken als secretaris aan een commissie toegevoegd en verzorgde hij de meeste notulen. Van der Heim was wel de jongste van de twee! Er lijkt eerder een beeld te ontstaan van een eerste en een tweede secretaris dan twee gelijkwaardige. Wij weten niet of dat ook daadwerkelijk het geval was. Na het vertrek van Van der Heim in juli 1727 komen we in het resolutieboek bladzijden lang het handschrift van Van der Goes tegen.¹²²

Zaken betreffende admiraliteiten en van de ontvanger-generaal (bijvoorbeeld ontvanger-generaal Van Hogendorp) werden steeds door Van der Heim behandeld. Van der Goes hield zich vaak, maar niet uitsluitend bezig met de declaraties van de provincies.¹²³

De indruk dringt zich dus op dat de scheiding niet zo strikt is als wordt gesuggereerd in de instructie en zoals Huussen dat in zijn artikel heeft beschreven. In een noot bij het artikel maakt deze duidelijk dat het werken in twee kamers geen routine was en dat men 'telkens opnieuw besluit (tijdelijk) in twee afdelingen te gaan werken'.¹²⁴ Maar die noot zal vooral op de zeventiende-eeuwse si-

115 NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 4 oktober 1713, f. 132.

116 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 2 januari 1716.

117 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 23 januari 1720.

118 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 15 februari 1720.

119 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 24 februari 1720.

120 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 27 maart 1720.

121 NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 26 januari 1719.

122 De opvolger van Van der Heim was Adriaan van der Hoop (1701-1767).

123 Toch weer een praktische werkverdeling?

124 Huussen jr., 'Generaliteitsrekenkamer' n.10, 482.

tuatie van toepassing zijn gezien de context. Wagenaar weet ons mee te delen dat de leden van de kamer ‘ten minsten aan twee Tafels’ arbeidden¹²⁵ waarmee hij zelfs een derde tafel suggereert. Wij beschrijven de achttiende-eeuwse praktijk. Het lijkt er op, dat er bij de keuze van heren en secretarissen een praktische insteek werd gekozen. Het systeem van commissies had zich, in ieder geval bij de Staten-Generaal, sinds het schrijven van de instructies ook verder ontwikkeld.¹²⁶

Van der Heim was een financieel bekwaam man. Wellicht overvleugelde hij daarin zijn collega-secretaris. Afgaande op het resolutieboek is dit het geval. In de maanden die systematisch bekeken zijn was de ‘productie’ van Van der Goes minder. De zaak De Jonge van Ellemeet werd behandeld door Van der Heim en hij maakte deel uit van de commissie, die voor de Tweede Grote Vergadering een rapport schreef met bezuinigingsvoorstellen. Een conceptversie van het advies is in zijn archief te vinden.¹²⁷

2.9 Tweede Grote Vergadering

De schuld die de Unie opbouwde kwam voornamelijk voort uit de oorlogvoering, zoals we zagen. De lasten werden eigenlijk voor een groot gedeelte door het gewest Holland opgebracht. De Unie was bijna geheel afhankelijk van de Hollandse betalingen.¹²⁸ De andere provincies waren niet van zins hun ingezetenen een belastingstelsel naar Hollands model op te leggen, maar waren onvoldoende draagkrachtig om aan hun (zware) verplichtingen te voldoen. In 1661 bereikte de Unieschuld een recordbedrag van 16,3 miljoen gulden.¹²⁹ In 1697 steeg de schuld van het comptoir naar 19,325 miljoen gulden. De Staatse troepen die sedert de Vrede van Rijswijk (1697) in de Zuidelijke Nederlanden waren gelegerd, kostten 300.000 gulden per jaar. In de periode 1670 tot 1715 liep de schuld op van 15,5 miljoen gulden naar 61,2 miljoen gulden. De schulden bestonden toen uit 15,5 miljoen oude leningen uit 1670, 37,4 miljoen opgenomen tijdens de Negenjarige Oorlog en de Spaanse Successieoorlog en 6,9 miljoen gulden voortkomend uit financiering van de garnizoenen in de Zuidelijke Nederlanden.¹³⁰ Aan de financiële problemen diende dus het hoofd geboden te worden. Herziening van het belastingstelsel leek een voor de hand liggende oplossing voor de problemen, maar men kwam niet verder dan het voorstellen van bezuinigingen.

Het ging echter niet alleen financieel slecht, maar ook de staatsinrichting was, volgens sommigen althans, aan hervorming toe. Om op beide gebieden verbeteringen te realiseren werd de Tweede Grote Vergadering belegd. De vergadering, die op 15 november 1716 door graaf Adolf Hendrik van Rechteren werd geopend, duurde tot eind 1717. Van Rechteren had een medestander in de secretaris van de Raad van State, Simon van Slingelandt. De hervormingsvoorstellen van Van Slingelandt gericht op een sterker centraal apparaat strandden echter.

Op 13 januari 1717 gaf de Tweede Grote Vergadering opdrachten aan onder andere de Raad van State en de Generaliteitsrekenkamer. Aan de Raad van State vroeg zij ‘wat pointen van menage int geheel het zij op den staat van oorlog, buijten de militie het zij tot beneficie van het comptoir van-

¹²⁵ Tegenwoordige staat, deel XI, 330.

¹²⁶ Zie voor de ontwikkeling van het commissiewezen: Groenveld, ‘De institutionele en politieke context’, 64 e.v.

¹²⁷ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 831, Missive Van der Heim aan de Tweede Grote Vergadering.

¹²⁸ Dormans, *Het tekort*, 135.

¹²⁹ Dormans, *Het tekort*, 135 en 141 e.v.

¹³⁰ Dormans, *Het tekort*, 145. De kosten worden door Dormans nader uitgewerkt in een tabel op pagina 146.



Afb. 9 Anthony van der Heim (1693-1746) als secretaris van de Generaliteitsrekenkamer (1710-1727). Olieverf op doek door Philip van Dijk 1725 (Haags Historisch Museum).

den Ontf(ange)r G(e)n(era)l na hare gedagten uijtgevonden, en int werk gestelt zullen kunnen werden, en derselver consideratien en advijs daerop zo ras doende aen haer Hoog Mogenden in deze Ex(traordina)ris vergaderinge te laten toekomen’.

Aan de Generaliteitsrekenkamer werd gevraagd de Hoog Mogenden ‘te dienen van hare consideratien en advijs omtrent de pointen van menage welke, zoo tot verligtinge van het comptoir van den Ontf(ange)r G(e)n(era)l als bij de collegien ter Adm(iralitei)t gevonden en gepractiseert sullen kunnen werden’. De opdracht werd gegeven aan de heren Van Colster en De Leeuw. Zij kregen ondersteuning van Van der Heim.¹³¹ De commissie moest voorstellen tot bezuiniging doen.

De commissie ging met de stofkam door de financiën van het comptoir en ook de admiraliteiten ontkwamen niet aan haar scherpe blik. In het ruim elf pagina’s dikke rapport stonden verregaande voorstellen.¹³² Zo stelde de commissie dat ‘de Heerlijckheden ’t land toebehorende, mitsgaders alle molens, hoven, landen ende huijsen de Generaliteijt toebehorende’ verkocht moesten worden, omdat een groot gedeelte van de inkomsten opgesoupeerd werd door onderhoudswerk. De belastingvrijdom van Breda en Bergen op Zoom zou moeten worden opgeheven.

¹³¹ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 15 januari 1717.

¹³² NL-HaNA, Arch. GRK, 82, Register van missiven uitgaande van de Generaliteitsrekenkamer naar de Staten-Generaal 1677-1717, Missive van Anthony van der Heim aan de Tweede Grote Vergadering, f. 297r-f. 303r.

De generaliteit zou ook toekunnen met minder ontvangers. Ze zou bijvoorbeeld bij een vacature taken kunnen combineren. De Rekenkamer noemde een aantal combinaties. Eén ontvanger voor de stad Grave en het land van Cuijk, één ontvanger voor stad en land van Steenberghe. Het middel van natuurlijk verloop werd hier reeds gesuggereerd.

Ook op 'vacatien en reijscosten' zou de generaliteit kunnen bezuinigen. Men constateerde dat 'wij uijt de declaratien van de leveranciers der schrijf- en comptoir behouften bemerken dat int halen derselver bij alle de Heeren Gecommitteerden niet evenveel discretie gebruyckt wert'. Men stelde voor dat de Staten-Generaal vast zouden stellen een 'sekere somme voor alle comptoir en schrijfbehouften aen ijeder heer in een der respective collegien van Haer Hoog Mogenden, den Raedt van Staten, en onse camer gecommitteert, ende derselve ministers te doen betalen, welke somme na onse gedagten gestelt soude kunnen worden op 80 lb, ende t' dubbelt van dien voor den Griffier van U Hoog Mogenden vergaderinge, den Thesaurier Generaal, ende secretaris vande Raed van Staten ende aengaende de vergaderinge van Haer Hoog Mogenden'.

Wanneer de resoluties van 13 september 1661 en 24 oktober 1669 van de Staten-Generaal 'punctuelijk' nageleefd zouden worden 'ende al t'gene, gelijk t'bijde laeste gestelt is, gedrukt wierde, waer bij gevoegt behoorden te werden de Staten van Oorlog ende de nouvelles vande Raed van Staten' kon men besparen op schrijffoon.

De Rekenkamer vond dat de gages van de comptabelen zo laag waren dat daarop geen 'menage' te vinden was, enkele uitzonderingen daargelaten.

Daarentegen kon men wel bezuinigen op de kosten verbonden aan de jachten van de Raad van State. Men stelde een 'costgeld' per reis voor in plaats van een jaarlijks vast bedrag. Ook de personeelskosten konden worden verlaagd. Alle 'onnodige' zaken zoals bloemen op de tafels konden worden afgeschaft. Tevens vroeg de commissie zich af 'ofte den dienste vande Trompetters van Staet nodig is, welker leverijen al een fraeij stuijvertjen komen te kosten' en of het niet goedkoper was om enkel voor 'plegtelijke occasien' trompetters in te huren.

In het tweede deel van het rapport kwamen de admiraliteiten aan bod. Over Zeeland moesten de heren aan de Hoog Mogenden vooraf meedelen, 'dat wij niets kunnen oordelen vant Collegie (...), also t'selve in lange jaren aen ons niet verrekenet heeft, waartoe wij evenwel oordelen, dat het soo wel als andere Collegien gehoude is, ende verwagten daaromtrent dat U Ho: Mo: bij gelegenheijt van dese Extraordinaris vergaderinge oock alle moeilijcke middelen bijde Heeren Staten van Zeeland sulen aenwenden, ten eiijnde t'selve daertoe gebragt moge werden'.¹³³ De Rekenkamer deed een oproep aan de Staten-Generaal om de Zeeuwen aan hun afspraak te houden.¹³⁴

Tot 'verbeteringe vant incomen der middelen te water' moet bekeken worden waar in de organisatie de commiezen generaal en de commiezen 'ter reherge' geplaatst moeten worden om 'schandelij-

¹³³ NL-HaNA, Arch. GRK, 82, Missive Anthony van der Heim aan de Tweede Grote Vergadering 12 februari 1717, f. 300r; NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 831, Missive Anthony van der Heim.

¹³⁴ Ten tijde van prins Maurits werd er besloten dat de rekeningen van de Zeeuwse admiraliteit behoorden te worden gesloten door de Generaliteitsrekenkamer en niet meer door de Zeeuwse rekenkamer. Zeeland ging akkoord op voorwaarde dat de bijbehorende stukken zouden worden teruggestuurd naar Middelburg. De Zeeuwse rekenkamer bleef echter ook de rekeningen afhoren. In de loop van de zeventiende eeuw kwam de klad in deze procedure. De Generaliteitsrekenkamer maakte geen haast met het afhoren en de Zeeuwse Rekenkamer niet met opsturen. Pas in de jaren zestig van de achttiende eeuw eisten de Staten-Generaal dat de rekeningen weer aan de Generaliteitsrekenkamer werden voorgelegd. Zie *Inleiding, Afhoren van de rekeningen*, ZA, Rkk 'C'.

ke ende menigvuldige sluijkerijen' te voorkomen. Als mogelijke oplossing zag men het gebruik van het middel van het klein zegel, mits de ordonnantie daarop werd 'gerevideerd', verbeterd en de respectievelijke admiraliteitscolleges zich er aan zouden houden. De Rekenkamer stelde allerlei maatregelen voor om de administratie te verbeteren en de controle makkelijker te maken, onder andere door een stipte verantwoording van de ontvangsten.

Verscheidene kantoren keerden aan traktementen meer uit dan er aan inkomsten tegenover stond. Dit deed zich voornamelijk voor in het district van de admiraliteit van de Maze – vaak een problematisch college – 'alwaer op dusdanige comptoiren wel 20.000 lb boven t'incomen wert betaelt'. Hier moest een reguleringsmechanisme op gezet worden. Verder waren er kantoren die per jaar nog geen 4.000 lb binnenkregen. De commissie oordeelde dat 'de controlleurs soudon kunnen uijsterven, wijl de ondervindinge leert, dat deselve van seer weijnig nuttigheijt sijn, ende dat de bediendens van de laeste admodiatie, welke tot laste vant land gegageert sijn, bij versterf van andere bedienden, behoorden te vallen, int gemene land van die tractementen ontlast'. Bezuinigen op personeel dus. Men adviseerde ook dat de admiraliteitscolleges zonder toestemming van de Staten-Generaal geen nieuwe ambten mochten creëren en ook zonder toestemming de oude traktementen niet mochten verhogen.

De onderzoekende heren hadden reden om aan te nemen dat er met de posten op de equipages 'gespeelt' werd en adviseerden een strengere controle. De Staten-Generaal werd tevens geadviseerd het aantal jachten dat een admiraliteit mocht bezitten centraal vast te stellen. Omdat de admiraliteitscolleges 'int stuck der vacatien en reijscosten seer grof' te werk gingen, werd ook hier geadviseerd duidelijke regels te stellen. Het gesjoemel met declaraties moest eveneens aan banden worden gelegd. Evenals het ontvangen van een vergoeding voor het huren van een huis terwijl er niet of nauwelijks werd gewoond.

In vredestdid kon een aantal functies ook wel vervallen zoals het secretarisambt en de vlootdokter. Verder kon er bij de Admiraliteit van Amsterdam bezuinigd worden door het uitdelen van haringen en zoute vis af te schaffen. De traktementen van de commiezen ter recherche waren bij de Amsterdamse admiraliteit hoger dan bij de andere colleges. De Rekenkamer stelde voor dit gelijk te trekken, dat wil zeggen de traktementen in Amsterdam te verlagen. Eigenlijk was het inkomen van de Friese admiraliteit 'so schrael' dat het orgaan geen bestaansrecht meer had en beter opgeheven kon worden. De Rekenkamer voegde er echter aan toe dat gezien 'de constitutie van de Regering' dit advies niet opgevolgd zou gaan worden. Het rapport werd besproken. De heren vonden er veel goeds in zitten, maar daar bleef het bij. Tot een conclusie kwam het niet.¹³⁵ Het was niet het enige advies dat bleef bij een advies.

2.10 De zaak De Jonge van Ellemeet

De controle van de rekeningen van de ontvangers-generaal was een van de taken van de Generaliteitsrekenkamer. Dat de Rekenkamer op weerstand kon stuiten bij haar werkzaamheden geeft het volgende voorbeeld weer.

¹³⁵ De Vos, 'De Tweede Grootte Vergadering', 310-311.

In 1718 kregen de heren Van Colster, Leidekker en secretaris Van der Heim de opdracht om achter een bedrag van 46.103:11:0 gulden aan te gaan, dat de 'Regeeringe tot Brussel niet heeft willen passer en in de liquidatie van de 1400.000 M pond in jare 1698 tot voorsiening van de frontieren der Oostenrijksche Nederlanden'.¹³⁶ Het betrof een rekening van de gewezen ontvanger-generaal Cornelis de Jonge van Ellemeet.

De Jonge van Ellemeet was op 6 mei 1646 geboren als zoon van de pensionaris van Den Briel. Evenals zijn vader werd hij pensionaris van het stadje. Zijn grootvader Jan Anthonisse was verscheidene malen lid van de stadregering van Zierikzee geweest, was driemaal gehuwd geweest en had 24 kinderen.¹³⁷

Op 24-jarige leeftijd kreeg Cornelis de pensionarispost voor één jaar. Na zijn 25^e verjaardag, dus na meerderjarig te zijn geworden, volgde een benoeming voor langere termijn. Het was niet de baan waar hij lang zou blijven zitten. Op zijn 28^e jaar verruilde hij het ambt van pensionaris voor dat van ontvanger-generaal der Verenigde Nederlanden. Van Ellemeet bekleedde deze post 32,5 jaar. In 1705 verzocht hij om ontslag hetgeen hem door de gedeputeerden van de Staten-Generaal op 30 juni 1707 werd verleend.

Van Ellemeet huwde in 1679 Maria Oyens, de dochter van Mr. Abraham Oyens, advocaat bij het Hof van Holland. Hun zoon Aernout huwde in 1713 Johanna van Bleiswijck en hun dochter ging een huwelijk aan met Lord North and Grey.¹³⁸ Door dit ambt is hij zeer vermogend geworden, maar zonder zijn instructie te buiten te gaan. De scheidslijn tussen eigen belang en algemeen belang was vaag. Dat voelde Van Ellemeet kennelijk ook wel. Hij wilde bij zijn leven nog verantwoording afleggen om niet zijn erfgenamen met een onvereffende boedel op te zadelen waaruit voor hen processen zouden kunnen ontstaan.¹³⁹ De Jonge van Ellemeet vervulde het ambt met grote accuratesse. De Muinck stelt dat zijn succes als ontvanger-generaal vooral ligt in het houden van een goede boekhouding.¹⁴⁰

Op 10 februari 1718 – elf jaar na zijn aftreden – werd door de Rekenkamer na het horen van de bevindingen van de heren besloten om in conferentie te treden met de Raad van State en de rekening van de betreffende ontvanger-generaal De Jonge van Ellemeet te herzien.¹⁴¹ De dag daarop werd al met de Raad van State geconferereerd. De Raad zou de bewijzen aangaande die post toezenden. Met de stukken in de hand werd besloten om Van Ellemeet te gaan horen.¹⁴² Op 8 april deden de heren verslag met hun ontmoeting met Van Ellemeet. De gewezen ontvanger-generaal verklaarde 'gene specifique aentekeninge te hebben gehouden van de posten uijt die negotiatie aen de Regeringe der Spaense Nederlanden betaelt, immers die als nu niet te hebben, wijl alde aentekening die daer van gehouden mogte sijn geweest, na het liquideren der betalingen was v(er)scheurt, dat ook geen geheugenisse daer van meer hadde als sijnde nu 20 jaren v(er)lopen, dat meende gene andere bewijzen

¹³⁶ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 9 februari 1718.

¹³⁷ De Muinck, *Een regentenhuishouding*, 3.

¹³⁸ De Muinck, *Een regentenhuishouding*, 8-10. De Muinck spelt Bleiswijck zonder c.

¹³⁹ De Muinck, *Een regentenhuishouding*, 6-7.

¹⁴⁰ De Muinck, *Een regentenhuishouding*, 6.

¹⁴¹ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 10 februari 1718.

¹⁴² NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 5 maart 1718.

tot die betalingen nodig te hebben dan de acte van decharge geslage op een liquidatie van dese kamer gemaekt, sonder sig verder over de sake in te laten, dat sij H(e)ren Gedep(uteer)den aen de selve hadden aengebode copije van de stukken bij den ontfanger generaal tot Brussel tot bewijs van des selfs sustenue overgegeve, om daer op schriftelijk aen dese kamer te kunnen berigten, dog dat bij hem was geexcuseert als menende door de acte van decharge en daer bij gevoegde quitantien te volle te sijn ontlast van alle v(er)dere aansprake daeromtrent wegens het gemene land'.¹⁴³

Kortom met het ontvangen van de akte van decharge was wat Van Ellemeet betreft de kous af. Hij was zich van geen kwaad bewust. Volgens De Muinck had hij de gelden waarschijnlijk aangewend voor droogleggingen van gronden in één van zijn heerlijkheden, maar hij wist het zich niet te herinneren en wilde een uitspraak van het Hof van Holland in de zaak.¹⁴⁴

Op 3 mei behandelde de Rekenkamer het rapport van de heren Van Delen, De Leeuw en Van der Heim. Van Ellemeet erkende de vordering niet en ondernam actie tegen de Rekenkamer.¹⁴⁵ Het Hof van Holland was niet op voorhand genegen de Rekenkamer in het gelijk te stellen. Van Delen, De Leeuw en Van der Heim moesten met de Raad van State gaan overleggen over de missive van het Hof. Op 29 juli brachten De Leeuw en Van der Heim verslag uit.¹⁴⁶ Van Delen was bij deze vergadering niet aanwezig. De zaak sleepte zich tot in november voort. Uiteindelijk werd aan de Rotterdamse vroedschap gevraagd tussen beide te komen en na twee maanden besliste deze dat de Raad van State en niet de gewone rechter hierover moest beslissen. Van Ellemeet heeft waarschijnlijk niet betaald getuige het feit dat op 30 juni 1722 tegen zijn weduwe dezelfde vordering werd ingesteld. Of zij heeft moeten betalen vermeldt Van Slingelandt niet eens.¹⁴⁷

De bedragen waar het bij Van Ellemeet om ging, waren gering als men ze vergelijkt met de bedragen waarvoor de familie Doublet zich in 1672 moest verantwoorden. Filips Doublet¹⁴⁸ (1633-1701) eveneens ontvanger-generaal had een kastekort van fl. 326.449:1:5. De Raad van State 'besliste gunstig voor hem'. Bij de erfgenamen van wijlen Johan Doublet (1580-1650) ging het om 24 posten, totaal ten bedrage van fl. 5.061.310:10:9. Ook hij was ontvanger-generaal van de Unie geweest. Deze zaak werd in handen van de rechters gelegd. Die beslisten dat maar tien posten, samen een bedrag van fl. 259. 107:11:5 ten laste van de erfgenamen zouden komen.¹⁴⁹ Wellicht dat Van Slingelandt het daarom niet de moeite van het noemen waard vond.

Wanneer men kijkt naar de commissie die met de zaak belast is, constateren wij dat de enige constante factor Van der Heim is geweest. Hij was ook de penvoerder. Aanvankelijk zaten Van Colster en Leidekker in de commissie. Zij werden 'afgelost' door Van Delen en De Leeuw. De Zeeuwse gecommitteerde Leidekker was op 23 augustus 1718 overleden.¹⁵⁰ Ook zij werden afgelost. Noeij en Driebergen namen naast secretaris Van der Heim zitting in de commissie.

¹⁴³ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 8 april 1718.

¹⁴⁴ De Muinck, *Regentenuishouding*, 25.

¹⁴⁵ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 3 mei 1718; De Muinck, *Regentenuishouding*, 25.

¹⁴⁶ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 29 juli 1718.

¹⁴⁷ De Muinck, *Regentenuishouding*, 25; Van Slingelandt, *Staatkundige geschriften*, 3, 146.

¹⁴⁸ Groenveld, *Constantijn Huygens*, 26. Filips Doublet was een neef van Constantijn Huygens (1596-1687), de zoon van Constantijns zus, Geertruid. Hij trouwde de dochter van Constantijn, Suzanne.

¹⁴⁹ De Muick, *Regentenuishouding*, 25-26.

¹⁵⁰ NL-HaNA, Arch. GRK, 2, Minres. 1 oktober 1718.

2.11 Conclusie

Anthonie van der Heim werd secretaris van de Generaliteitsrekenkamer in een financieel moeilijke periode voor de Republiek. De Tweede Grote Vergadering bracht niet de hervormingen op financieel en staatkundig gebied, waarop de initiatiefnemers hadden gehoopt. De jonge secretaris Van der Heim was betrokken bij het opstellen van het rapport met bezuinigingsvoorstellen ter behandeling in de Grote Vergadering.

Volgens de instructie was de Rekenkamer verdeeld in twee tafels met een eigen aandachtsgebied. Aan het hoofd van zo'n tafel stond een secretaris. Uit de bestudering van het materiaal komt die scheiding in Van der Heims tijd echter niet naar voren. Het minuutresolutieboek laat voornamelijk resoluties zien die door Van der Heim geschreven zijn. Wanneer de secretarissen samen een opdracht uitvoerden, maakte de secretaris die het kortst in dienst was de notulen. De commissies werden ook altijd op ad hoc basis samengesteld. Men kan bij de heren dus niet echt spreken van een ontwikkeld eigen aandachtsgebied. Afgaande op het aantal resoluties van de hand van Van der Heim, kunnen we aannemen dat hij een belangrijke inhoudelijke positie had binnen de Generaliteitsrekenkamer. Dat blijkt ook weer wanneer hij wordt belast met de kwestie rond De Jonge van Ellemeet. Hij had zich laten zien als een financieel capabele secretaris. Dat verklaart dan wellicht mede de volgende stap in zijn carrière, die van thesaurier-generaal.